

Tantsimine Setomaal

Õie Sarv, Maarja Sarv

Kirjeldus

Seto tantsutraditsiooni kirjeldamine tänapäevases valguses on üsna keerukas, kuna seda käsitletakse väga erinevalt. Mõned seto tantsu huvilised võtavad seda lihtsa meelelahutusena ja ei süüvi seejuures tantsu olemusse või ei pea oluliseks traditsioonilisust. Teine jagu seto tantsudest huvitatuid püüab leida eeskujusid ja neist tantsude õppimisel lähtuda, kuid ka eeskujude kvaliteet võib olla äärmiselt erinev ja põhjustada mitmesuguste väärarusaamade tekkimist. Niisiis on seto tantsude oskajate kõikuva taseme ning uute tantsualaste arusaamade ja hoiakute leviku tõttu on tänasel päeval keeruline rääkida ühtsest tugevast seto tantsutraditsioonist selle põlises tähenduses. Samas on tantsimine setodele oluline: tantsitakse palju ja väga erinevatel setode kokkusaamistel.

Karguselaadseid vanemaid seto tantse osatakse ja tantsitakse praegu vähem, sest need tunduvad paljudele võõraste ja rasketena. Kuna need tantsud ei ole enam loomuomased, on nendega keeruline samastuda. Küllap seetõttu ei juleta tihtipeale kargust tantsida. Oma osa mängib siin ka tõsiasi, et noorema põlvkonna pillimehed ei mängivad neid lugusid vähem või ei tunne ka sisemist vajadust teemasse süüvida ja juurde õppida. Võib lisada, et karguse oskuse tase on veelgi varieeruvam kui uuemate paaritantsude puhul.

Kui näiteks sajandi eest suunas seto tantsutraditsioone vastav kombestik (kes, millal ja kuidas võis tantsida), siis tänaseks on suur osa sellest kõrvale jäetud või unustatud. Nii suhtutaksegi täna seto tantsudesse palju vabamalt ja kaasaegsemalt – (traditsioonilist) tantsu käsitletakse meelelahutusena. Meelelahutuse olemust aga mõistab ning tunnetab igaüks erinevalt.

Praegust aega silmas pidades saame kõnelda peamiselt meelelahutuslikke ja lavalisi eesmärke teenivast seto tantsust. Veel 20. sajandi esimestel kümnenditel, mil enamik setosid elas külades, tantsiti pidudel, pulmades ja muudelgi koosviibimistel. Tänapäeval tantsitakse samuti nii pidudel kui ka tantsuüritustel (tantsuklubid, kursused jms), kuid ka suurematel rahvakogunemistel ja kultuuriüritustel (Seto Kuningriik, Leelopäevad, festivalid). Samas on paljude setode jaoks iseenesestmõistetav, et mitmesugustel muudelgi puhkudel areneb rõõmsast teineteise nägemisest laul ja laulust juba tantsuline meeleolu. Seda isegi siis, kui pillimeest läheduses pole, sest mõnda (eelkõige just vanemat tüüpi) seto tantsu saab tantsida ka pillita. Vahel võib pilli puudumine tantsu autentsemakski muuta. Muusiku stiil ja oskused määravad paljuski ära tantsu stilistika: pillimees võib suunata tantsijaid traditsioonilisemate hoiakute poole. Setode jaoks on laulmine ja tantsimine tugevalt kogukonda ühendavad, tantsimine on nii enda väljendamise võimalus kui ka seto identiteedi kandja.

Ajalooline taust

Seto tantsusid on eri tüüpi, lihtsamaks kirjeldamiseks võiks neid jagada kaheks: vanemad ja uuemad tantsud. Vanemate, n-ö karguse-tüüpi tantsude puhul tantsivad mehed ja naised enamasti eraldi. Liigutakse kindlas „kujundis” (peamiselt ringis), igaüks omaette, mitte paaris ega käest hoides. Uuemat tüüpi tantsud on enamjaolt paaritantsud, mis hakkasid Setomaal levima 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi esimestel kümnenditel koos linliku kultuuriga. Suurem jagu Setomaal tantsitud paaritantsu ongi sellised, mida tantsitakse teisteski Eesti piirkondades ning kaugemalgi. Enamikul neist on kujunenud setode omad variandid. Mõjutusi ja „laene” on ka vanemat tüüpi tantsudel, mis on arvatavasti just ida poolt tulnud hilisemad mõjutused (näiteks tšastuškad ehk laulusalmikesed karguste juures).

Arvatavasti on enamik karguse-tüüpi tantsu vanemal ajal olnud mõeldud vaid naistele, kusjuures tütarlapsed ja abielunaisedki tantsisid eraldi. Seto naised tantsisid kargust ühtede reeglite järgi, naistele omaselt, nii nagu kombed neile ette nägid ja lubasid. Meeste tantsudest teame üsna vähe, kuid võib oletada, et ligi sada aastat tagasi karguse-tüüpi tantsude puhul mehed ja naised koos ei tantsinud. Ühiselt ringis liikumise komme hakkas laiemalt levima alles 20. sajandi teisel poolel. Seto meeste tantsudest kõneldes nimetatakse alati ka kasatskit, mis on tõenäoliselt ida poolt ülevõetud laentants. Võime oletada, et seto mehed on kasatskiga koos toonud kaasa ka teistele kultuuridele omaseid liikumisi ja hoiakuid.

Oluline tähtsus on olnud tantsu juurde kuuluvatel vaimsetel (vaoshoitus, kinnisus, väarikus) ja füüsilistel (sirge selg, korrektsus) hoiakutel. 20. sajandi alguses levima hakanud paaritantsud võeti üle linlikust kultuurist. Nii saabusid Setomaale uued arusaamad selle kohta, kuidas ja kellel sobib koos tantsida. Alguses tantsisid tüdrukud omavahel, mõne kümnendi jooksul muutus segapaaris tantsiminegi igapäevaseks. Varem peetigi Setomaal tüdrukuiga õigeaks tantsimise ajaks, abielunaine pidi ennast tagaplaanile hoidma. Niisamuti nagu laulukultuuris sai abielunaisest aja jooksul õige laulunaine, kellest hakati aastatega lugu pidama. Kui need kindlad hoiakud oma tähtsust kaotama hakkasid, tulid abielunaised ja segapaarid tantsuringi.

Hoolimata sellest, et üha enam ja enam hakati tantsima segapaarides, jäi Setomaal paaritantsudes naine-naisega tantsimine siiski valdavaks ja on siiani tavaline. Muuhulgas tõi segapaarides tantsimine endaga kaasa tantsuvõtete muutumise. Mingil määral võeti uute tantsudega üle ka linlikke (lavalikke) maneere ja kehahoiakuid (seotud käte kõrgemal hoidmine, pikemad tantsusammud jms), kuid siiski muudeti väljast sisse tulnud tantsud omanäolisemaks, setopärasemaks.

Ajani, mil setode külaühiskond toimus kinnise ja terviklikuna, oli tantsimine teise värvinguga, teise eesmärgiga kui tänapäeval. Võib oletada, et varasemalt võis tantsudel olla isegi maagilisi tähendusi või mingeid konkreetseid eesmärke, mida täna enam ei teata.

Kuni 19. sajandi keskpaigani saadeti Setomaal tantse peamiselt kandlel, mis võimaldas esitada suhteliselt väikese ulatusega meloodiad (va uuemad suuremad kandlel), mida varieeriti rikkalikult ja mängiti väga rütmiliselt. Kandle järgi tantsiti kargussammudega ringis liikudes. 19. sajandi keskpaigast sai viiul (*kiigapill*), mis võimaldas karguse viisidesse juba keerukamaid motiive tuua, kandle kõrval tõenäoliselt sama populaarseks. Viiul võttis sujuvalt kandle koha üle, jätkates sarnases mänguulatuses ja samalaadse rütmitunnetuse, kuid kõlavama heli ja mitmekülgsemate tehniliste võimalustega. Lõõtsa tulek tõi seto pillimuusikasse ja tantsudesse juba rohkem muutusi, ent võttis siiski enamjaolt üle põlise rütmika ja kõlad. Tolleaegsed lõõtsamängijad oskasid hoida vanamoodi seto tantsumuusika olemust nii kõlaliselt kui rütmiliselt, kuid tõid paralleelselt sisse uut repertuaari ja tantse (paaritantsud, vene autorivalsid, tšastuškad). Just lõõtsa üldlevinuks muutumisega kaduski kandlemäng suurematelt seto pidudelt, viiulit mängiti paralleelselt edasi.

20. sajandi vältel on seto tantsukultuur Eesti tantsukultuuriga tuntavalt segunenud, oma eripärasid kaotanud, kuna inimesed on palju liikunud. Tugeva omakultuuri tausta puudumisel ei ole uued pillid seto muusikakultuuri loomulikult sulandunud. Nii on jõulisi muudatusi kaasa toonud kaasaegne muusika ja muusikaharidus, mis kumbki ei põhine traditsioonilise muusika olemusel ega toeta ka otseselt selle säilitamist.

Edasiandmine ja –kandumine

Traditsioonilise tantsu oskus kandub edasi loomulikult moel, kui tantsimine on kogukonnas põlvkondadeülene ning seadmata. Õpitakse teisi jälgides, samu hoiakuid, liikumist ja tunnetust korrates ning omaks võttes. Tänapäevaks on seto kultuuri järjepidevus aga liialt nõrk, et traditsioonid iseeneslikult loomulikult viisil – teadliku õpetamise ja õppimiseta – edasi kanduks. Seetõttu on vajalik sihikindel ja asjatundlik õpetamine, juhendamine, mis kätkeks endas ka omapärasustele viitamist, olulisele tähelepanu juhtimist jms.

Traditsioonilises kogukonnas on seto tantsude edasiandmine ja teineteiselt õppimine olnud loomulik ja iseenesestmõistetav, kuna see oli igapäevaelu (pidude ja koosviibimiste) loomulik osa. Täielikult traditsioonilises kultuuriruumis oskuste edasikandmise juures otseselt õpiprotsessi või säilitamist eraldi välja tuua ja piiritleda ei saagi. Nüüdseks on tantsude õppimine ja õpetamine selgelt eristuv tegevus. Seto tantse (või mõnd tantsu) õppivaid inimesi võime kohata pea kõigil seto üritustel ja pidudel, üle-eestiliselt toimuvates tantsuklubides ja erinevatel kursustel. Tantsuoskus on elementaarne ka leeloparkides ehk enamike seto lauljate jaoks. Setode puhul on tavaline, et laul ja tants käivad käsikäes: kui kuskil lauldakse, järgneb sellele tihti tantsimine, kusjuures pillimehe olemasolu polegi alati vajalik (mitmeid seto tantse on võimalik tantsida ka laulu saatel). Viimane tõestab veelkord seto laulu ja tantsu tihedat seotust, mis väljendub mõlema rütmilises, helilises ja tunnetuslikus pooles.

Kombe või traditsiooni edasikandumisel rõhutatakse sageli muutumist ja arenemist. Siinjuures on aga oluline eristada teadlikku kaasajastamist iseeneslikust loomulikumast (väikesemahulisest) muutusest. Traditsioonid kanduvad edasi erinevate inimeste kaudu, kes oma eripäraga annavadki (isegi täieliku matkimise korral) kommete juurde omanäolisust. See uuendab ja värskendab traditsiooni või kommet oma ajale sobivalt. Traditsioonilises kultuuris ei tähenda seega vana üksühele kordamine mitte paigalseisu, vaid traditsioonide loomulikku uuenemist kultuuri viljelevate inimeste kaudu. Seega, mida olulisemaks peetakse vanade tantsude (nüansirikast) kordamist või vähemalt selle poole püüdlemist, seda intensiivsemalt tegeldakse traditsiooni hoidmise ja säilitamisega.

Võimalikud ohud

Seto tantsutraditsioonid on viimase sajandi jooksul tunduvalt nõrgenenud. Avalikel suurüritustel võime näha, et tantsuoskus on vägagi erineval tasemel. Need, kes alles õpivad seto tantsu, ei oska kahjuks aga alati eeskujusid valida. Sellest tulenevalt levib Eestis päris palju seto tantsude vorme, mida peetakse traditsiooniliseks, kuid mida ei ole Setomaal tegelikult varem tantsitud.

Teine traditsioonilisusest kaugemale viiv asjaolu on tänapäevane soov kõike uuendada. Teadlik kaasajastamine nõrgendab ja lõhub aga liialt sageli algupärast (viib uue põlvkonna eemale setopärastest põhimõtetest, hoiakutest). Kui antud traditsioon oleks tugevam ja seto tantsude valdajaid oleks kordades rohkem, ei oleks see tõenäoliselt märkimisväärne probleem. Kuid praegu on hea tunnetusega seto tantsude oskajaid liialt vähe. Seetõttu võivad kõikvõimalikud kõrvalekalded ja muudatused olla ohuks tantsude algupära mõistmisele või säilimisele. Kuni setod elasid veel küllalt suletud kultuuriruumis, hoiti traditsioonide uuenemisel ja muudatustel silm peal ning sobimatuid uuendusi ei kiidetud heaks ja need ei leidnud järgimist – sobimatu ei olnud jätkusuutlik. Tänapäeval selline kogukondlik järelvalve, mis on igale traditsioonilisele kogukonnale omane, seto kultuuris praktiliselt aga puudub või lähtub see kaasaegsest linlikust kultuurist.

Toetamiseks astunud sammud

Seto tantsude hoidmiseks ja laialdasema levimise tagamiseks on korraldatud kursusi ja õpitubasid. Seejuures võivad tantsude õpetamise meetodid olla vägagi erinevad: näiteks lihtne ja loomulik eeskujusid järgiv matkimise meetod ehk „aeglane” õppimine või takti lugedes kaasaegseid koreograafide mõisteid kasutav sammude õppimine. On selge, et niivõrd erinevate meetodite kaudu õpitakse tantsu juures erinevaid aspekte tundma.

Tänapäeval, mil seto tantsude oskajaid on vähe, täiendavad mõlemad lähenemised teineteist ja võimaldavad tantsu õppida soovival inimesel leida endale sobiv koht ja õppimismeetod. Traditsioonilises kogukonnas on tantsude õppimine olnud iseeneslik

ja pea märkamatu protsess, kus tantsud omandati juba lapseas. Just selline loomulik ja iseeneslik õppimine tagab, et omandatakse ka tunnetus ja tajus, mis on tantsude juures peamine. Kaasaegsemal viisil vaid samme korrates ja rütmi lugedes õppimine võib jääda aga liiga pinnapealseks vormi alalhoidmiseks, mille juures sügavam ja põline tantsuloogika (mis kannab kultuurile omaseid väärtushinnanguid läbi kehahoiakute) võib kaduma minna. Tänapäeval on teadliku õppimise juures olulisel kohal arutlemine ja tantsuga seotud probleemidele tähelepanu juhtimine, et lisaks ilusale vormile hakataks mõistma ka tantsu sisemist loogikat ning olemust. Seega on igal tantsuõpetajal väga suur vastutus tuleviku ees – võimalus teadlikult kultuuri ja sellest huvitatuid traditsioonidega kooskõlas suunata.

Teadlikuks tantsutraditsioonide edasikestmiseks võib nimetada sedagi, kui õpetatakse omi lapsi ja võetakse neid setode kokkusaamistele ja koosviibimistele kaasa. Selliselt on toimitud läbi sajandite ja see on olnud viljakas, kuna nii on traditsioonid katkematult edasi kandunud. Kõike ise nähes ja kogedes saab ümbritsev lapse meeltesse kinnistuda ning annab talle oskused, teadmised ja võime sama traditsiooni oma elu vältel jätkata ja omakorda taas edasi anda. Lapsena õppides on teadmised palju tunnetuslikumad ja kaalukamad kui alles täiskasvanuna õppimisega alustades, eriti kui tegu on traditsioonilise kultuuriga ja õpitakse lähedastelt, oma kogukonnalt.